

Železná opona

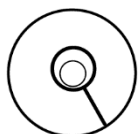
Vojtěch Ripka

Vzdělávací cíl

Cvičení pracuje s příčinou a následkem a zasazuje epizodní vývojovou fázi budování železné opony do kontextu přetrhávání vazeb Československa se Západem. Železnice je tu využita jako symbol cestování, překračování hranice, respektive jejího uzavírání a zamezení možnosti ji překročit. V užším smyslu zachycuje série fotografií jednu z bezprostředních příčin (vlak byl unesen a přešel hranici na Západ) a následek (byly vytrhány koleje, případně nainstalovány betonové zábrany) procesu vytváření neprostupné hranice Československa se západními sousedy. Cílem cvičení je spojovat konkrétní opatření vzniklé v rámci mezinárodněpolitické a bezpečnostní situace s bezprostřední příčinou.

Jednotlivé operace

Ikony na jednotlivých slidech cvičení poukazují na to, jaký druh operace daná obrazovka umožňuje:

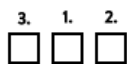
Při kliknutí levým tlačítkem do obrazu přiblíží lupa část obrazu ve výřezu.

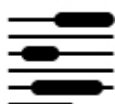
Do boxu pro text zapisujete odpověď na otázku nebo jiný komentář (dle zadání).

Aplikace umožňuje uživateli, aby na fotografii barevně označil důležité prvky a doplnil je textovým komentářem. Tahem myši se stisknutým levým tlačítkem kreslíte do obrazu. Nakliknutím na nakreslený tvar pravým tlačítkem otevřete menu s nabídkou úkonů: změnit barvu tvaru, (T) doplnit textový komentář, (X) smazat nakliknutý objekt.

Kliknutím na fotografii a tahem myši přesuňte fotografii na požadovanou pozici mezi ostatní položky.

Aplikace umožňuje uživateli, aby v textu barevně označil slova či slovní spojení.

Základní typy práce s cvičením

1. Učitel může pracovat společně s celou třídou s využitím dataprojektoru. Zanáší pak výsledky práce do jednoho cvičení. Po vyplnění toto cvičení ukládá, aby mu je server odeslal na zadanou e-mailovou adresu. Výsledek společné práce může nasdílet žákům.
2. Historylab lze využít ke skupinové práci ve třídě, pokud je možné pracovat s několika počítači. Učitel předá žákům odkaz na konkrétní cvičení a instruuje je, aby na závěr cvičení vyplnili e-mailovou adresu jednoho ze žáků ve skupině i adresu učitele a uložili výsledky práce. Vyplněná cvičení server odešle na zadané adresy. Žák, jemuž cvičení přišlo na e-mail, může výsledky rozposlat ostatním členům skupiny.
3. Učitel může cvičení zadat i jako domácí úkol. Musí žákům odeslat odkaz na cvičení a instruuje je, aby po vyplnění úkolu zadali svou e-mailovou adresu i adresu učitele a uložili výsledky práce. Vyplněná cvičení server odešle na zadané adresy.

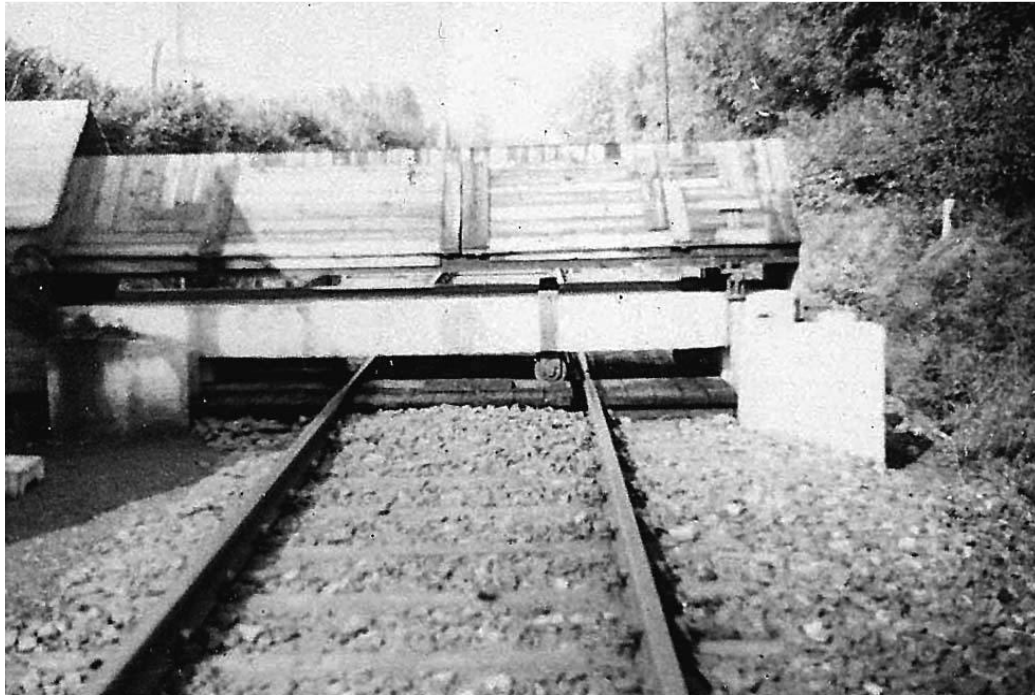

Prameny

Úvodní fotografie:

Zdroj: Archiv bezpečnostních složek, Brno-Kanice, fond PS, karton 108

Zdroj: Archiv bezpečnostních složek, Brno-Kanice, fond PS, karton 108

Pomocná galerie:

Zdroj: Neznámý autor (www.fofiffo.com); z hlediska povahy úkolu není ve cvičení uveden

*Zabezpečení mezinárodních železničních přejezdů, 2. polovina 50. let 20. století
„Pro střežení mezinárodních vlaků byla v blízkosti zábran vybudována lávka s osvětlovacím
zařízením”*

*Zdroj: Archiv bezpečnostních složek, Brno-Kanice, fond PS, karton 108; z hlediska povahy úkolu
není ve cvičení uveden*

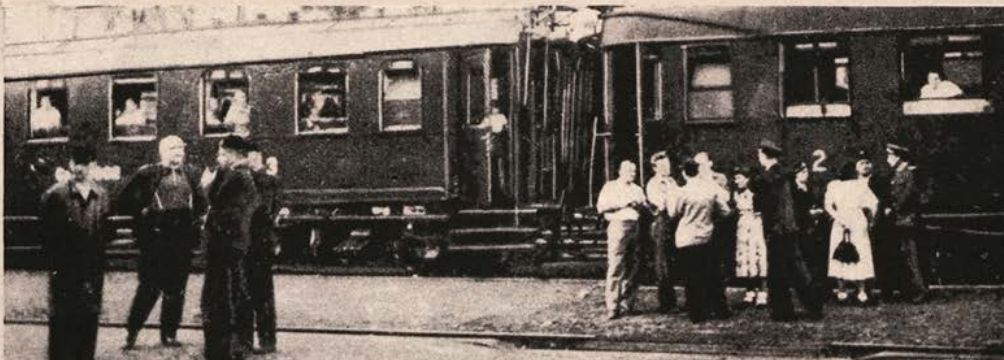
Nový důkaz:

*„Lokomotiva objíždí soupravu na nádraží Selb-Plösberg, kam vedla trať z Aše, a je na lokální trati
Hof-Selb, kde končí. Lokomotiva je v postavení, jak přijela z Aše, ale byla odpojena, aby mohly
dozbrojit vodu a upravit popelník a dýmnici. Vracena byla až za několik dní včetně soupravy.“*

*Zdroj: Neznámý autor, nádraží Selb, Německá spolková republika, vlak č. 3717, 11. 9. 1951
(www.fofiffo.com)*

Dokumenty (faksimile a přepis ukázky):

Vlak, který unikl přes hranice a přivezl třicetpět Čechoslováků na svobodu.

PRAVDA O VLAKU SVOBODY

Přicházíme k vám znovu s poselstvím ze svobodného světa, abychom vám pověděli pravdu o československém vlaku, který dne 11. září unikl se stoosmi cestujícími z Československa.

Komunisté se zběsile pokoušejí vám nějak vysvětliti únik vlaku Praha-Aš, který po vedlejší koleji a navzdory hraničním závorám dorazil do Selbu. Vytvořili proto smyšlenku o teroristických skupinách a cizích agentech.

Poslyšte, jaká je pravda:

Uprchlíci byli vlastenečtí Čechoslováci, kteří nepotřebovali pomoci nějakých „agentů z ciziny“. Strojvůdce Jaroslav Konvalinka, jeho žena a jeho dvě děti, šestileté a devítileté, nejsou žádní cizinci. Stejně není cizincem Karel Truxa, bývalý přednosta stanice v Aši a jeho žena. Totéž platí o všech ostatních, kteří si vybojovali cestu na svobodu. Byli to právě takoví lidé jako vy, lidé, kterým se už dokonale zhnusil útlak. Byl mezi nimi dr. Švec, který odolal nátlaku tajné policie, když jej chtěla nutit, aby zrazoval své vlastní přátele. Byli mezi nimi dva studenti právníci, kteří se museli vzdát studií, protože nebyli členy komunistické strany. Byl mezi nimi mechanik se ženou a dvěma malými dcerkami, kteří se už dvakrát předtím pokusili překročit hranice. Lze o těchto lidech opravdu mluvit jako o teroristech?

Konvalinka, Truxa a dr. Švec připravovali tento útěk dlouhé, měsíce. Byl to pečlivě připravený plán a nebyl bez nebezpečí. V úterý dne 11. září Konvalinka zpomalil jízdu ve Františkových Lázních, Truxa nastoupil do lokomotivy. Konvalinka vypojil záchranou brzdu tak, aby jí nikdo nemohl užití a zastavit vlak. Vzadu v osobních vozech byli dr. Švec a jeho přátelé připraveni zakročiti proti každému, kdo by se byl pokusil užití záchrané brzdy. Vlak se řítí kupředu bez zastávky po nepoužívané koleji směrem k západu. „Nasadil jsem nejvyšší rychlost“, řekl Konvalinka, „a jeli jsme!“ V 15.04 byli cestující v západním Německu a téhož dne večer se celý svobodný svět dozvěděl o jejich dramatickém útěku.

Pětatřicet cestujících se rozhodlo zůstat na západě. Sedmdesát tři se jich rozhodlo k návratu domů, k ženám a dětem. Nikdo jim v návratu nebránil. Nikdo je nenutil, aby zůstali, jak se vám to snažil namluvit komunistický režim. Až do chvíle, kdy se podařilo zařídit jejich návrat, bylo postaráno o jejich ubytování a stravování.

Pocity všech těch, kdo uprchli shrnuje věta, kterou pronesl mladý mechanik ve svém poselství prostřednictvím rozhlasové stanice Svobodná Evropa: „V Československu jsme stále věděli, že jsme špehováni. Toto stálé špehování a stálá nesvoboda jsou důvodem našeho útěku.“ Jeho žena dodala: „Nechci, aby moje děti vyrostly jako otroci. Jsme připraveni jít kamkoliv, kde mohou lidé žít po svém.“

Rub letáku, který americká tajná služba CIC shazovala pomocí balónů na podzim 1951 na území Československa

Zdroj: Archiv bezpečnostních složek, Brno-Kanice, fond PS, karton 108

GANGSTEŘI

V těchto dnech dověděla se celá světová veřejnost o novém provokativním činu amerických imperialistů, který vyvolal hněv a rozhořčení všech českých lidí.

Za pomoci svého agenta a jim řízené tlupy teroristů organizovali na železniční trati další zločin, připomínající metody chicagských gangsterů.

Únos československých občanů a krádež celé rychlíkové soupravy z území Československé republiky, který za pomoci svého agenta organizovali, teroristické metody agentů CIC a silného oddílu vojska, který v německé pohraniční stanici Selbu již očekával zločinné únosce a spolu s nimi terorisoval pod hrozbou kulometů unesené československé občany, neslýchané jednání s komisí československých diplomatických zástupců a jejich několikahodinový — výslech — to je nejnovější ukázka amerických gangsterských metod.

Je tomu sotva dva měsíce, co prezident Truman ve svém »mírovém«
poselství předsedovi Nejvyššího sovětu SSSR N. M. Svernikovi volal po »širokých, svobodných a otevřených stycích přes mezinárodní hranice.«

Nynější gangsterský kousek, na němž se podílejí Trumanovi agenti, Trumanovi špion, Trumanovi vojáci a Trumanovi státní úředníci, ukazuje, jak to Truman s tímto »svobodným«
a otevřenými styky přes mezinárodní hranice doopravdy myslel.

V době, kdy Truman podepisoval čistou písmo tohoto »Mírového poselství«, měl již na svém psacím stole připraven koncept diskriminačního opatření proti

nám, jako byl zákaz přeletů čs. letadel přes území západního Německa.

Tento nejnovější gangsterský kousek je pak dalším důkazem toho, jak šerifové z Wall Streetu, kteří si pletou Evropu s divokým západem, svými činy dokazují lživost svých slov a jen ještě více odhalují svou pravou špinavou a podlou tvář.

Ukazuje se den po dni, jak roste zběsilost dolarových vládců Ameriky a jejich evropských gauleiterů, zběsilost, jejíž rodinou matkou je jejich strach.

Čím jasněji rostou úspěchy Sovětského svazu a zemí lidové demokracie, čím víc mohutní světový mírový tábor, a čím i ostřeji se rýsuje příznak nastávající krize v kapitalistických zemích, tím zběsilejší strach jimi zmítá. Strach, že se jim nepodaří zadržet krach mezinárodního imperialismu, že se jim nepodaří udržet již dlouho lid vlastních zemí v nevědomosti, že tento lid smete imperialistické vydřiduchy bude-li vidět rozkvět zemí, kde lidé žijí opravdu lidsky a že připraví pro dolarové válečné žháře, pro tyto nové hitlerčlky i nový Norimberk.

Tento ubohý strach dravce, který věří vlastní zánik, to je, co nutí americké monopolisty i jejich evropské stulhy na jedné straně všemožně usilovat o to, aby se lid jejich zemí nic nedozvěděl o životě a úspěších mírového tábora a na druhé straně, aby se pokoušeli hospodářským nátlakem a diskriminací i organizováním špiónáže a teroristických a sabotážních akcí brzdit rozmach těchto zemí.

Tento jejich vlastní strach je nutí, aby se pokoušeli zastrašovat druhé. Nedaří se jim to

však v malém ani ve velkém.

Když v pohraniční stanici Selb se Američané pokoušeli namířenými těžkými kulomety vyhrožovat československým občanům, když se je pokoušeli zlákat cigaretami a čokoládou k velezradě, bylo jim odpovědí hluboké pohrdání a nenávisť.

Cožpak se skutečně domnívali, že si za krabičku Lucky Stricke mohou koupit třeba jen jediného čestného občana naší země? Nebo, že ho namířeným kulometem mohou zastrašit?

A neměli by se mýlit ani v tom, že takových lidí, kteří se nedají koupit za krabičku cigaret ani zastrašit, jsou na celém světě stamilliony a že jejich počet stále roste. Američtí monopolisté by se neměli mýlit v tom, že jejich zločiny nevyvolávají ve stamillionech lidí mírového-tábora strach, ale opovržení a hněv.

Jsme si vědomi síly, která pramení z toho, že jdeme v nerozborném šiku s mocným Sovětským svazem a zemími lidové demokracie. A jsme si vědomi i bezmocné slabosti a zoufalého strachu, jehož výrazem je diskriminační politika wallstreetských monopolistů, jejich vyhrůžky i jejich lákadla.

»Je daleko lépe riskovat válku, která může skončit zničením všeho lidstva, než chtít za každou cenu mír,«
pravil před rokem gauleiter Evropy, generál Eisenhower. Je to zásada, podle níž se monopolisté řídí ve své denní politice.

Ale stamilliony lidí na celém světě pochopily, že je daleko lépe přinést každou obět za každou cenu míru, než ponechat volnou ruku válečným šlehcům, kteří chtějí zničit lidstvo.

IVAN SKÁLA

Kontextualizace pro učitele

Dne 11. 9. 1951 neplánovaně přešel osobní vlak s celkem 107 cestujícími z Aše přes československou státní hranici do německého Selbu. Po přejezdu nákladního auta se 14 osobami v červenci téhož roku se útěk z Československa pomocí plného vlaku stal široce komentovanou mezinárodní záležitostí. Zhruba 77 osob se z nedobrovolného pobytu ve Spolkové republice Německo vrátilo, 28 jich v emigraci zůstalo. Tato událost přímo vedla k opatřením zamezujícím na železničních přechodech přejezdům do ciziny. Hranice byla na dráze „ochráněna“ vytrháním kolejí nebo instalací výkolejek či těžkých závor, většina mezinárodních přejezdů byla navíc opatřena též kontrolní lávkou se světlometem.

K postupu

Úvodní dvojice fotografií z roku 1953 zachycuje těžké železobetonové závory, které byly zavedeny jako opatření proti průjezdu vlaku přes československou státní hranici v roce 1951. Žáci jsou vedeni pouze fotografiemi, názvem cvičení a popiskou fotografie (ovšem z popisku jim není jasné, že se jedná o dílo Pohraniční stráže). Jejich úkolem je prozkoumat mechanismus uzavírání průjezdu po kolejích (pomocí železobetonové závory).

V dalších krocích je pomocí doplňkových fotografií a dobových dokumentů žákům naznačen kontext uzavíracího mechanismu a předloženy indicie k příběhu vlaku svobody. Žák si tak sestavuje stavební kameny příběhu, který vysvětluje záhadu funkce závory na první dvojici fotografií.

Doporučený postup pro společnou práci v hodině s dataprojektorem

1. **Úvodní fáze.** Třída si pozorně prohlíží dvojici fotografií na dataprojektoru. Učitel (nebo vybraný žák) označuje důležité prvky a zapisuje k nim komentáře. Na základě analýzy fotografií žáci formulují odpověď na otázku na druhém slidu: Co podle vás fotografie zachycují? (5 minut)
2. **Analytická fáze.** Třída si společně s pomocí lupy prohlíží trojici fotografií na třetím slidu, následně učitel (nebo vybraný žák) zapisuje odpovědi žáků na otázky na slidu 4: K čemu zařízení slouží? Kde mohlo být umístěno a kdy? Odkud vedou koleje a kam? (5 minut)
3. **První interpretační fáze (doplnění důkazů).** Na pátém slidu žáci společně zkoumají „nový důkaz“ - fotografii s popiskem a učitel (nebo

- vybraný žák) zapisuje jejich postřehy do textového pole (slide 6). (5 minut)
4. **Druhá interpretační fáze (druhé doplnění důkazů).** Na slidech 7 a 8 mají žáci k dispozici dva dobové dokumenty, které představují rozdílné verze příběhu „vlaku svobody“. Dokumenty jsou představeny jako faksimile, pro pozorné čtení je vybrána klíčová ukázka. V té žáci označují klíčové termíny. Poté učitel (nebo vybraný žák) zapisuje nové informace do textového pole na osmém slidu. (10 minut)
  5. **Třetí interpretační fáze (uspořádání osnovy).** Žáci diskutují o pořadí fotografií na slidu 9. Následně je učitel (nebo vybraný žák) řadí tak, aby pořadí odpovídalo jejich rodící se představě příběhu. (3 minuty)
  6. **Sumarizační fáze.** Žáci na základě shromážděných důkazů píšou svou celkovou verzi příběhu. K dispozici mají náhled sekvence fotografií, které sami seřadili. (10 minut)
  7. **Prezentační a diskuzní fáze.** Jednotliví žáci prezentují svou verzi příběhu. Poté znovu odpovídají na otázku, k čemu sloužilo zařízení na úvodních fotografiích. Učitel moderuje diskusi a případně zapojuje další otázky. (10 minut)
  8. **Navazující fáze.** Dle vlastní preference učitel zapojuje práci s prameny do dalšího výkladu.

Doporučený postup pro skupinovou práci ve třídě

1. **Úvodní fáze.** Žáci si ve skupině pozorně prohlíží úvodní dvojici fotografií. Označují důležité prvky a zapisují k nim komentáře. Na základě analýzy fotografií formulují odpověď na otázku na druhém slidu: Co podle vás fotografie zachycují? (5 minut)
2. **Analytická fáze.** Žáci si ve skupinách s pomocí lupy prohlížejí dvojici fotografií na třetím slidu, následně zapisují odpovědi na otázky na slidu 4: K čemu zařízení slouží? Kde mohlo být umístěno a kdy? Odkud vedou koleje a kam? (5 minut)
3. **Interpretační fáze (doplnění důkazů).** Na pátém slidu žáci ve skupině zkoumají „nový důkaz“ - fotografii s popiskem a zapisují své postřehy do textového pole (slide 6). (5 minut)
4. **Druhá interpretační fáze (druhé doplnění důkazů).** Na slidech 7 a 8 mají žáci k dispozici dva dobové dokumenty, které představují rozdílné verze příběhu „vlaku svobody“. Dokumenty jsou představeny jako faksimile, pro pozorné čtení je vybrána klíčová ukázka. V té žáci označují klíčové termíny. Poté zapisují nové informace do textového pole na osmém slidu. (10 minut)

5. **Třetí interpretační fáze (uspořádání osnovy).** Žáci na slidu 9 seřazují klíčové fotografie do pořadí, které odpovídá jejich rodící se představě příběhu. (3 minuty)
6. **Sumarizační fáze.** Žáci ve skupinách píší na základě shromážděných důkazů svou celkovou verzi příběhu. K dispozici mají náhled sekvence fotografií, které sami seřadili. (10 minut)
7. **Prezentační a diskuzní fáze.** Jednotlivé skupiny prezentují svou verzi příběhu. Poté znovu odpovídají na otázku, k čemu sloužilo zařízení na úvodních fotografiích. Učitel moderuje diskusi a případně zapojuje další otázky. (10 minut)
8. **Navazující fáze.** Dle vlastní preference učitel zapojuje práci s prameny do dalšího výkladu.

Doporučený postup pro domácí úkol

Žáci si na úvodní fotografii všimají základních prvků - koleje, otevřená a zavřená závora. Objevují jednoduchý princip závory, která má znemožnit průjezd vlaku. Základní pátrací otázkou je funkce zařízení. Pomocná fotogalerie v druhém kroku umožní zpřesnit možné postřehy. Další dvojice snímků současného stavu závora poskytuje žákům odítko pro časové zařazení (a dočasnost závora).

Možné výstupy

Analytická fáze. Žáci si na úvodní fotografii všimají základních prvků- koleje, otevřená a zavřená závora. Objevují jednoduchý princip závory, která má znemožnit průjezd vlaku. Základní pátrací otázkou je funkce zařízení. Pomocná fotogalerie v druhém kroku umožní zpřesnit možné postřehy. Ukazuje se dvojice snímků současného stavu závora, čímž se žákovi poskytnou odítko pro časové zařazení (a dočasnost závora).

Interpretační fáze. Pomocné fotografie potvrdí a rozvinou závěry z pozorování vstupní fotografie. Učitel může v této fázi podněcovat otázky. Je žádoucí, aby je žáci kladli sami. Interpretace se posouvá od popisu funkce zařízení (zabraňuje projetí vlaku) k osvětlení příčin a souvislostí (proč, kdy). Touto perspektivou analyzují žáci pomocné fotografie i dokumenty. Měli by si všimnout rozdílu mezi závorami původními (50. léta) a jejich dnešním stavem. Mohou si všimnout, že podobná závora je také součástí rozsáhlejší konstrukce s lávkou. Souvislost zobrazeného vlaku a jeho cestujících se zařízením na kolejích nemusí být hned jasná, avšak po doplnění silně ideologicky motivovaných dokumentů by se měla osvětlit. Kritické zkoumání ukázek

z dokumentů a jejich srovnání by mělo rovněž podnítit otázky po tak různém, v zásadě opačném hodnocení události a po použitém výrazivu. Mělo by vést žáky k tomu, aby příběh vlaku svobody uvedli do kontextu napětí studené války.

Navazující fáze. Žáci mohou závěry z pátrání prověřit v rámci prezentace a v navazující diskusi. Učitel moderuje tuto debatu, poukazuje na případné rozpory a odlišné výklady historických fotografií. Připravuje si půdu pro navazující práci.